

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE SOSYAL PROJELERİN ETKİSİ: ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZLERİ (ÇATOM) PROJESİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Murat ŞEKER*

ÖZET

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), toplum tabanlı katılımcı merkezler olarak ilk defa 1995 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyetlerine başlamışlardır. Merkezlerin faaliyetleri çoğunlukla kırsal alanlardaki göçebelerin yaşadığı şehir merkezi, ilçe ve köylerde yürütülmektedir. Bu alanlarda yaşayan halkın çoğu kayıtdışı sektörde mevsimlik işçi ya da geçici ve istikrarsız işlerde çok düşük düzeyde ücretlerle çalışmaktadır. ÇATOM'ların hedef kitlesini çoğunlukla kadınlar ve genç kızlar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, ÇATOM'lar tarafından uygulanan programların etkinlikleri sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilecektir. Mevcut ÇATOM'ların Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki uygulamalarının günümüze kadar başarılı bir performans sergileyip sergilemediği, uygulamaların gerek program katılımcıları gerekse yayılma alanında bulunan bölge üzerinde olumlu ekonomik ve sosyal etkiler meydana getirip getirmediği temelinde değerlendirilecektir. Bu tür etkileri ölçebilmek için tarafımızdan ilgili bölgede uygulanmak üzere bir anket çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çok Amaçlı Toplum Merkezleri, Bölgesel Kalkınma, Kadınların Güçlendirilmesi, Sosyal Amaçlı Projelerin Etkilerinin Değerlendirilmesi.*

ABSTRACT

Multipurpose Community Centers (ÇATOMs) are community based and participatory centres were first launched in 1995 in the Southeast Anatolian Region. Their activities are specifically conducted at the

* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü

258 GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE SOSYAL PROJELERİN ETKİSİ: ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZLERİ (ÇATOM) PROJESİ ÖRNEĞİ

neighborhoods of the cities that mostly inhabited by rural migrants, district centers and centrally located villages. Inhabitants of these neighborhoods are mostly people working informally in marginal, temporary, seasonal and precarious jobs for minimal wages/incomes. The target population of these centers generally consists of women and young girls.

In this study, we intend to research effectiveness of ÇATOMs' programs' implementations from socio-economic point of view. Thus, we will evaluate whether the current applications of ÇATOMs' activities in the Southeastern Anatolian Region have been successful so far in the sense that if they have some positive economic and social effects both on program participants and on the region as a whole. In order to measure such impacts we prepared a questionnaire and apply it in the relevant region.

Key Words: *Multi Purpose Community Centers, Regional Development, Empowering Women, Impact Assessment of Social-Oriented Projects.*

GİRİŞ

1. DÜNYADA ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZİ UYGULAMALARI

Dünyadaki benzer uygulamalara bakıldığında Güney Afrika'da 1999 yılında kurulmaya başlanan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri'nin (Multi Purpose Community Centres-MPCCs) öncelikli hedefi, çeşitli nedenlerden dolayı kamu hizmetlerine ulaşamayan kırsal bölgelerdeki bireylerin bu tür ihtiyaçlarını karşılamak üzere programlar düzenlemektir. Güney Afrika'da toplam 84 merkezde 600 adet program yürütülerek hedef bölgede, kamu hizmeti niteliğinde çeşitli etkinlikler sunulmuştur. Güney Afrika'da yürütülen MPCCs projesinin hedefi, 2014 yılına kadar tüm yerel yönetimlerde birçok amaçlı toplum merkezinin faaliyete geçirilmesidir. Güney Afrika'daki MPCCs projesinde aşağıdaki programlar yürütülmüştür (Republic of South Africa GCIS, 2006):

– *Devletin Sağladığı Sosyal ve İdari Hizmetlere Erişim Programı*

– *İletişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Yaygınlaştırılması Programları*

- *Temel ve Mesleki Eğitim Programları*
- *Yerel Ekonomik Kalkınma Programları*
- *İş Fırsatları Tanıtım Programları*
- *Bilgi ve İletişim Etkinlikleri*

Öte yandan, Benin, Malavi, Botswana, Kenya, Eritrea, Etiyopya, Madagaskar, Güney Afrika, Mozambik, Namibya, Senegal, Tanzanya, Uganda, Zambiya ve Zimbabve’de uygulanan **Çok Amaçlı Toplum İletişim Merkezleri** (Multi Purpose Community Telecentres-MPCTs), ÇATOM’ların farklı bir versiyonudur. Bu merkezlerde iletişim ve bilgi teknolojisinin ürünleri olan telefon, faks, bilgisayar, internet, fotokopi, yazıcı, DVD, radyo, teyp vb. araçlarla çeşitli alanlardaki bilgi ağına ulaşım sağlanmakta, böylelikle kırsal kesimlerde yaşayanların kent yaşamından izolasyonunun önüne geçilmektedir. Ayrıca sunulan bu hizmetler sayesinde karar alıcılar ile kırsal kesimde yaşayanlar arasındaki diyalog güçlendirilerek, karar alma mekanizmalarında kırsal kesimin daha fazla yer almalarına imkân tanınmaktadır. (Colle, 2000:6)

Yine aynı amaca yönelik olarak kurulan **Toplumsal Bilişim Hizmetleri Merkezleri** (Communal Computing Facilities Centres-CCFs) ise, çeşitli nedenlerden (kırsal bölge, gelir düşüklüğü, teknolojik imkânsızlık, vb.) dolayı internet hizmetini elde edemeyen bireylere, bu hizmete erişim imkânı sağlayarak bilginin daha geniş kitlelere yayılmasını kolaylaştırmaktadır. (Chigona, 2006:10) Ayrıca aynı isimle Pakistan’da 1980’li yıllarda kurulan bu merkezler sayesinde kırsal kesimde yaşayanların bilgiye daha kolay ulaşımı sağlanmakta ve kişisel gelişimlerini artırıcı etkinlikler düzenlenerek sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. (Mahmood, 2005:205)

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri’nde gerçekleştirilen faaliyetlerin bir diğer amacı, kadınların sosyal hayata katılımlarını arttırmak ve onların daha fazla sorumluluk almalarına yardımcı olmaktır. Gerçekten de, cinsiyet ve gelişim teorisine (Gender and Development Theory) göre, kadınların hayatları erkekler tarafından şekillendirilmektedir. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri, cinsiyet eşitliğine katkıda bulunacak, kadınlara yönelik bilinçlendirme ve farkındalık yaratma etkinlikleri ile bu durumun ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır. Kadınlar bahsi geçen merkezlerde hem çeşitli etkinliklerde bulunarak sosyal hayatta daha aktif yer almakta hem de kişisel güvenleri ve karar alma mekanizmalarına katılımları artmaktadır. (Majola, 2006:141)

2. TÜRKİYE'DEKİ ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZİ UYGULAMALARI

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yoğun göç alan kentlere ve merkezi özellikli kırsal yerleşim yerlerinde kadınlara ve genç kızlara yönelik çalışmalarını yürüten Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), 1995 yılında UNICEF desteği, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi ve Şanlıurfa Valiliği'nce Şanlıurfa'da pilot proje olarak başlatılmıştır. 2009 yılı sonu itibariyle sayısı 35'e çıkan ÇATOM'lar, GAP bölgesindeki etkinliklerini artırarak devam etmektedir. (GAP BKİ, 2011)

Daha çok yoksul hane halklarının barındığı bölgelerde kurulan ÇATOM'lar, yoksulluktan en fazla etkilenen gruplar olarak kabul edilen kadınların, genç kızların ve çocukların toplum ve aile içerisindeki durumlarını iyileştirici programlar yürütmektedir. Uyguladığı programlarla ÇATOM'lar, okuma-yazma oranının yükselmesini, sağlık bilincinin yerleşmesini, örgütlenme bilincinin artmasını, kamusal alana daha fazla katılımın sağlanmasını, gelir getirici alanlarda üretimin artırılmasını, kadınların sorunlarının bilincine varmalarını ve bu sorunların çözümü için inisiyatif kullanabilmelerini; kadınların kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmalarının sağlanmasını; kadın istihdamı ve kadın girişimciliğinin arttırılmasını; fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunulmasını, kalkınma sürecinin cinsiyet dengesi gözetilerek başlatılmasını ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli tekrarlanabilir modellerin geliştirmesini hedeflemektedir. (ÇATOM Faaliyet Raporları, 2002-2009)

Bu amaçlara ulaşabilmek için ÇATOM'lar, bölgede 1995 yılından itibaren bazı programlar yürütmektedirler. Bu programlardan bazıları sağlık ve temel eğitim gibi konular üzerinde yoğunlaşırken, bazıları ise girişimciliğin teşvik edilmesi, ev ekonomisi ya da sabun yapımı, biçki-dikiş, kumaş boyama, kuaförlük, keçe işleme gibi gelir getirici becerilerin kazandırılması ile ilgilidir.

ÇATOM'larda yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda uygulanan programlar, sekiz ana başlık altında uygulanmaktadır (GAP BKİ, 2011):

1. Eğitim Programları: Okuma-yazma, medeni hukuk ve yasal haklar, ev ekonomisi ve beslenme, anne eğitimi, bilgisayar, öğrenci destek programları vb.

2. Sağlık Programları: Hijyen, evre temizliği, anne-ocuk sağlığı, genel sağlık vb. eğitim programları; kısmi poliklinik ve gezici sağlık hizmetleri; kırsal alan ve mahalle çalışmaları, sağlık taraması, aşı kampanyaları vb.

3. Gelir Getirici ve Kadın İstihdamını/Girişimciliğini Destekleyici Programlar:

– Meslek kazandırıcı ve gelir getirici alanlarda bilgi ve beceri geliştirmeye yönelik eğitim programları (el sanatları, trikotaj, biçki-dikiş, nakış, mefruşat, keçe işleme, taş işleme, gümüş işleme, tekstil, yöresel bebek, hediyeelik eşya, sabun, kumaş boyama, kuaförlük, güzellik uzmanlığı, hamur işleri vb.);

– Kadın girişimciliğinin desteklemesine yönelik olarak girişimcilik eğitimi, mikro finansman/kredi desteği sağlanmasına aracı olunması, bireysel danışmanlık hizmetleri;

– Pazarlama-satışa yönelik etkinlikler (sergi, fuar vb.), ÇATOM’larda üretilen ürünlerin elektronik ortamda tanıtımı ve pazarlanması.

4. Okul ncesi Eğitim Programları: 4-6 yaş grubuna yönelik eğitim programları.

5. ocuk Okuma Odaları: 4-6 ve 7-14 yaş grubu çocuklara yönelik olarak grup, okul öncesi programları.

6. Sosyal Destek Programları: Nüfusa kayıt, resmi nikh, yeşil kart vb. konularda destek sağlanması, temel eğitim, Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) ve açık öğretime özellikle kız çocuklarının yönlendirilmesi, çoğunluğu kız olmak üzere yoksul öğrencilere eğitim bursu verilmesine aracılık edilmesi, ihtiyaı olanlara ayni/nakdi sosyal yardım sağlanması, örneğin; tekerlekli sandalye temini vb. konularda aracılık işlevi üstlenilmesi.

7. Sosyal Sorumluluk Programları: Eğitime destek kampanyaları, mahalle ve köy çalışmaları, evre koruma ve ağaçlandırma, sağlık taraması, aşı kampanyası vb. toplum yararı çalışmalara gönüllülük temelli destekler.

8. Kültürel-Sosyal Etkinlikler: Seminer, sergi, etkileşim toplantıları, sinema ve tiyatro, önemli gün kutlama, tiyatro gösterisi, gezi ve piknik vb.

Kasım 1995 yılından itibaren faaliyete geçirilen çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) aracılığı ile 2009 yılı sonuna kadar yaklaşık 175 bin kişiye ulaşılmıştır. Bu sayı ÇATOM programlarına katılanları ve sağlık

hizmetlerinden yararlananları içermekte olup, mahalle/köy düzeyinde yapılan yaygın çalışmalar toplama dahil edilmemiştir. 2009 Yılında ÇATOM'lar için tahsis edilen 3.1 milyon TL'nin 2.8 milyon TL'si harcanmıştır. (GAP BKİ, 2009: 43)

GAP illerinde 35 ÇATOM'da 2009 yılında gerçekleştirilen önemli faaliyetler şu şekilde özetlenebilir (GAP BKİ, 2009:44):

–ÇATOM'larda açılan “Okuma-Yazma Kursları” ile 2009 yılında 1. kademedен 1.173 ve 2. kademedен 601 kişi olmak üzere toplam 1.774 katılımcı okur-yazar hale gelmiştir. Bu katılımcıların birçoğunun açık ilköğretime ve ardından da açık liseye kayıtları yapılmıştır.

–1.539 kız, 181 erkek olmak üzere toplam 1.720 kişi okula (Açık İlköğretim, Açık Lise, YİBO, PİYO, okuma-yazma) yönlendirilmiştir

–Beceri kazandırıcı programlar kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerden (biçki-dikiş, el sanatları, gözleme evi, kuaförlük, kumaş boyama, ebru, makine nakışları, mefruşat) 9.128 katılımcı faydalanmıştır,

–Sosyal destek programları kapsamında sağlanan aynı (giyim, beyaz eşya, gıda, kırtasiye, oyuncak dağıtımı vb) ve nakdi yardımlardan (özel sektöre, kişisel vb.) yararlanan kişi sayısı 27.394, danışmanlık ve yönlendirme çalışmalarından (dilekçe yazımı, fotokopi çekimi, internete erişim, nüfuz cüzdanı çıkarma vb.) yararlanan kişi sayısı ise 24.712 olmuştur.

–Sağlık programları kapsamında verilen hizmetler ile 5.751, anne-çocuk sağlığı konusunda verilen eğitimler yoluyla 1.452 kişi olmak üzere toplam 7203 kişiye ulaşılmıştır.

–ÇATOM'lardaki mesleki beceri kazanma ve gelir getirici programlara katılan katılımcılardan 226 kişi 2009 yılı içerisinde dikim/gümüş atölyeleri, market, doktor muayenehanesi ve avukatlık bürosu, temizlik/turizm şirketleri, sekreterlik, üretim elemanlığı, usta öğreticilik ve satış temsilciliği alanlarda iş bularak istihdam yaşama katılmıştır.

–Kadınlara kendi işini kurmaları için inkübatörlük ve bireysel danışmanlık desteği verilmiş ve kendi işini kuran kadınların, mikro kredi/kredi olanaklarına erişimi sağlanmıştır. Bu bağlamda girimcilik potansiyeli taşıyan bireylere verilen girişimcilik eğitimi ve mikro finansman/kredi desteği ile katılımcı genç kız ve kadınlar kendi işini kurmaktadır. Bireysel ya da ortaklık şeklinde 24 katılımcı tarafından 15 işyeri (moda atölyesi kuaför salonu, dikim ve piko evi, tuhafiyeye, kırtasiye dükkânı ve takı tasarım atölyesi vb.) açılmıştır.

–ÇATOM'larda, 2009 yılı içerisinde, 2.780 katılımcı tarafından üretilen ürünlerin satışı yoluyla 403.555 TL gelir elde edilmiştir.

–Tüm ÇATOM'ların kurumsal altyapılarının güçlendirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

3. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ ÇATOM PROJESİNİN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde ÇATOM projesinin sosyo-ekonomik etkileri üzerine yürütülmüş olan bir alan araştırmasının sonuçlarına yer verilecektir. Araştırmanın sonuçlarına geçmeden önce, ÇATOM ve bölge ile ilgili yapılmış araştırmalardan bahsedilerek, literatür taraması ortaya konulmuş olacaktır.

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

ÇATOM ile ilgili ulusal literatür incelendiğinde ise genellikle, GAP İdaresi İnsani ve Sosyal Gelişme Genel Koordinatörü sosyolog Aygül Fazlıoğlu tarafından yapılan çalışmalara rastlanmaktadır.

Bu çalışmalardan biri olan, Aygül Fazlıoğlu ile İbrahim Tuğrul'un yürüttüğü bir araştırmanın örnekleme, 15-25 yaş arasında çeşitli sosyal katmanlarda - lise öğrencisi, orta ve lise mezunu, üniversiteye devam eden, çalışan ve işsiz gibi - yer alan ve Mardin'de ÇATOM kapsamında uygulanmakta olan "Gençten Gence Sosyal Gelişim Projesi" kapsamında kurulan Mardin Gençlik ve Kültür Evi'ndeki faaliyetlerden yararlanan ve yararlanmayan gençler arasından seçilmiştir. Örneklem tekniği olarak, Mardin Gençlik ve Kültür Evine (GKE) devam eden gençler için basit tesadüfî, devam etmeyenlerin seçimi için ise snowball tekniği kullanılmıştır. Örneklem oranının belirlenmesinde esas olarak GKE'ye katılan gençlerin sayısı esas alınmış, örneklem oranı %10 kabul edilmiştir. Devam etmeyen gençlerin örneklem hacminin de devam edenler kadar olması benimsenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, bu örnekte beklenenin tersine kuşaklar arasında önemli derecede bir çatışma yaşanmamaktadır. Bu araştırmanın diğer önemli bir bulgusu, Türkiye geleneğinde var olan ve araştırma bölgesinde çok daha yoğun yaşanan kamu kuruluşları ile toplum arasındaki mesafenin ve soğukluğun, gençlerin toplumsal süreçlere daha fazla katılmasıyla kapandığı ve ilişkilerin iyileştiği yönündedir. Bu bulgu demokratikleşmenin geliştirilmesi açısından yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Kaderciliğin ve her şeyin dışarıdan beklendiği bir toplumsal

geleneğin hakim olduğu araştırma alanında, gençler bunun tam tersi bir eğilime sahiptirler ve bireysel-toplumsal inisiyatifi, iradeciliği ve girişimliği ön plana çıkarmaktadırlar. Bu zihniyet yapısı görüşülen her iki gençlik grubunda da gözlenmiştir. Ancak Gençlik ve Kültür Evi oluşumuna katılan gençler arasında bu zihniyet yapısının daha da geliştiği, özellikle de bu gençlerin daha uzlaşmacı ve demokratik tutumlar geliştirmeye başladığı bulgularına ulaşılmıştır. (Fazlıoğlu ve Tuğrul, 2002)

Konuyla ilgili başka bir çalışma kapsamında ise, “Sosyal Etki Değerlendirilmesi”ne yer verilmiştir. ÇATOM'larda yürütülen programların geçerlilikleri ile, yaklaşım ve yöntemlerini irdelemek, ÇATOM'ların taraflar (birey, aile, topluluk, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri) üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerini saptamak, gelecek yıllarda çalışma programına sağlıklı bilgi ve veri sağlamak amacıyla her iki yılda bir yapılan “Sosyal Etki Değerlendirilmesi (SED)” bu kuruluşların etkilerini değerlendiren en önemli araştırmadır. ÇATOM'larda yapılan sosyal etki değerlendirme (SED) çalışması ile sayılarla ölçülemeyen niteliksel değişimler ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın sonuçlarına göre; esnek ve sivil yaklaşımı ile ÇATOM'lar toplumda cazibe merkezi haline gelmekte, kadınlar bu merkezler aracılığı ile birçok sorununa yönelik çözüm arayışına girmektedir. Ayrıca, kadınların, ÇATOM'lar sayesinde özgür bir birey olduklarının farkına vardıkları, özgüvenlerinin artmakta olduğu, başka bir söylemle iç motivasyonları arttığı da çalışmada vurgulanmaktadır. Çalışmada ele alınan önemli konulardan biri de, kuruluşlar ile toplum arasında bir bağ oluştuğuyla ilgilidir. (Fazlıoğlu, 2002a) Aygül Fazlıoğlu'nun konuyla ilgili bir diğer çalışmasında ise, ÇATOM'ların genel özellikleri anlatılmakta, amaçları ve etkinlikleri ortaya konularak bölgesel kalkınmaya olan etkisinden bahsedilmektedir. (Fazlıoğlu, 2002b)

ÇATOM'ların faaliyetlerini yürüttükleri bölgenin GAP olması nedeniyle, GAP ile ilgili yapılmış bazı araştırmalardan da burada kısaca bahsedilmesinde yarar görülmektedir.

Bu çalışmalardan biri olan ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden bir grup öğretim üyesi tarafından yürütülen “*GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması*” kapsamında, 1992-1994 yılları arasında Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa'dan örneklem yöntemi ile seçilen 10 kent merkezinde ve 47 kırsal yerleşim yerinde, tesadüfi ve tabakalı örneklem tekniği ile belirlenen hanelere anket uygulanmış ve toplam 2.800 kişiyle

görülmüştür. Araştırmanın temel sonucu, GAP'ın gerçekleşmesi ile beraber, sulama dışı alanlardan sulamaya açılan alanlara doğru kalıcı ve mevsimlik göç, kırsal alanlardan bölge içi kentsel alanlara doğru bir göç yaşanması beklentisidir. Ayrıca daha önce bölge dışına göç edenlerin de önemli bir kısmının bölgeye geri dönmesinin beklendiği vurgulanmaktadır. (GAP BKİ, 1994b) Öte yandan, 1992-1993 yıllarında Ziraat Mühendisleri Odası tarafından, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa'nın kırsal ve kentsel alanlarında toplam 1.406 anket uygulanarak "*GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*" yürütülmüştür. Araştırmanın temel bulgularına göre, GAP Bölgesi'nde geleneksel ilişki ve yapılar önemli ölçüde varlığını sürdürmekle beraber, toplumun modernleşme sürecine girdiği, önemli ölçüde değişime ve yeniliklere açık olduğu bulgulanmış, kadınların ve gençlerin erkeklere göre değişime ve yeniliklere daha açık olduğu anlaşılmıştır. (GAP BKİ, 1993) Bölgeye yönelik olarak yapılan bir diğer çalışma "*Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi Araştırması*", olarak adlandırılan 1992-1994 yılları arasında Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerine bağlı 13 kentsel ve 81 kırsal yerleşim yerinde toplam 3.871 kişiye anket uygulanarak yürütülen bir araştırmaya dayanmaktadır. Araştırmada, kadınların statü artışı gelirden artışa, dayanıklı tüketim malları sahipliğine, eğitim ve iş sahibi olmaya bağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. (GAP BKİ, 1994a)

3.2. ALAN ARAŞTIRMASI

Yukarıda faaliyet alanları ve kuruluş amaçları belirtilen Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 9 ilinde (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Mardin, Siirt ve Şırnak) uygulanmakta olan ÇATOM Projesinin katılımcılara ve bölge halkına olan sosyo-ekonomik etkilerinin değerlendirilmesi, bu araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu araştırma ile ÇATOM'lar tarafından yürütülen faaliyetlerin;

- Okuma-yazma oranının yükseltilmesi,
- Sağlık alanında temel bilgi ve bilinç kazandırılması,
- Üretim becerisi paralelinde gelir elde etme olanaklarının yaratılması,
- Ev ekonomisi ve sağlıklı beslenmeyle ilgili gelişimin sağlanabilmesi,
- Çocuk bakımı ve eğitiminde gelişimin sağlanabilmesi,

- Gelir getirici alanlarda becerilerin geliştirilmesi,
- Kendini ifade etme güçlerinin artırılması,
- Örgütlenme ve ortak davranışları teşvik suretiyle kadın ve genç kızlarda kendine güven duygusunun güçlendirilmesi
- Kamu hizmetlerine ulaşabilirliklerinin artırılması,
- Doğurganlık ve aile planlamasındaki gelişimin sağlanabilmesi,
- Bölgeden yapılan göçün azaltılması,
- Farklı kültürler arasındaki iletişim ağının güçlendirilmesi,
- Kadınların ekonomik ve sosyal süreçte yer almasının yaratacağı güvenin artırılması, üzerindeki etkilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

3.2.1. Demografik Bulgular

Araştırma Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt ve Şanlıurfa'da rastsal, tesadüfî sistem yöntemi uygulanarak toplam 673 kişi ile yüz yüze anket yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişiler ÇATOM faaliyetlerine katılan ve bu faaliyetlerden etkilenen kesimden seçildiği için, araştırmanın örnekleminin büyük bir kısmını kadınlar (%93,91) oluşturmuştur.

Tablo 1. Araştırma Örneklemi

	%	Kişi Sayısı
Siirt	13.97	94
Şanlıurfa	17.98	121
Batman	15.60	105
Mardin	20.51	138
Diyarbakır	31.95	215
TOPLAM	100.00	673

Tablo 2. Demografik Sonuçlar

CİNSİYET		
Erkek	6.09 %	41
Kadın	93.91 %	632
YAŞ		
18 – 24	54.38 %	366
25 – 39	30.61 %	206
40 – 54	13.67 %	92
54 üstü	1.34 %	9
HANE HALKI SAYISI		
1-4 kişi	16.05 %	108
5-7 kişi	40.71 %	274
8-10 kişi	32.69 %	220
11 ve üstü	10.55 %	71
MESLEK		
Arıcılık	0.30 %	2
Balıkcılık	0.45 %	3
Diğer	0.59 %	4
Nakliyecilik	0.74 %	5
Memur	1.19 %	8
Esnaflık	3.42 %	23
Tarım iŐçisi	4.75 %	32
Hayvancılık	7.13 %	48
Çiftçi-Tarım	14.56 %	98
İŞsiz	30.61 %	206
Ev hanımı	36.26 %	244
HANE HALKI GELİRİ		
0 - 100 TL	12.78 %	86
101 - 300 TL	19.61 %	132
301 - 500 TL	26.16 %	176
501 - 750 TL	22.14 %	149
751 - 1000 TL	10.25 %	69
1001 - 1500 TL	6.39 %	43
1501 - 2000 TL	1.04 %	7
2001 - 3000 TL	0.74 %	5
3001 - 4000 TL	0.59 %	4
4000 TL üstü	0.30 %	2
EĞİTİM DURUMU		
Okur-yazar değil	2.38 %	16
Okur-yazar	10.55 %	71
İlkokul	40.71 %	274
Ortaokul	23.18 %	156
Lise	20.36 %	137
Yüksekokul (İki yıllık)	2.08 %	14
Üniversite	0.74 %	5

Yaş dağılımı açısından en yüksek paya 18-24 yaş arası denekler sahiptir, 18-39 arası yaş grubuna dahil olanlar toplam örneklemin %85'ine denk düşmektedir. Araştırmaya katılanların hane halkı sayısına bakıldığında, %40'ının aynı hanede 5-7 kişi aralığında kişi ile birlikte yaşadığı görülmüştür. Genel olarak bakıldığında hane halkı sayısı açısından, araştırma örnekleminin Türkiye ortalamasının üstünde ancak bölge ortalamasına yakın bir düzeyde seyrettiği izlenmiştir. Araştırmaya katılanların %36'sı kendi mesleğini ev hanımı olarak tanımlarken, %31'i ise işsiz olduğunu ifade etmiştir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimin ağırlıkta olduğu, diğer meslek gruplarının ise azınlıkta kaldığı gözlenmiştir. Gelir durumu açısından bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun aylık gelirinin 500 TL civarında olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan katılımcıların yarısından fazlası ilkökul ve daha alt düzeyde eğitim seviyesine sahip iken, lise mezunlarının oranı %20'dir.

3.2.2. Alan Araştırması Sonuçları

Araştırmaya katılanlara ÇATOM projesi sonucunda, buldukları bölgede ne tür değişikliklerin olduğu ya da herhangi bir gelişmenin algılanıp algılanmadığı çeşitli alanlara ilişkin yöneltilen sorularla tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu soru grubunda Likert ölçeği kullanılarak, deneklerden sorulara 1-5 arasında bir değer vermeleri istenmiştir.

Katılımcıların %58,5'i buldukları bölgede yürütülen ÇATOM faaliyetleri sonucunda resmi nikâhlı olma oranının arttığını ifade etmiştir. ÇATOM'ların özellikle kadınlara yönelik olan bilgilendirici ve eğitici seminerlerinin bu duruma katkısının olduğu açıkça gözlenmektedir.

ÇATOM faaliyetlerinin önemli bir kısmı bölgenin eğitim düzeyinin artırılmasına yöneliktir. Bu bağlamda katılımcıların %64,7'si çevrelerinde okuma-yazma oranının yükseldiğini ifade ederek, ÇATOM faaliyetlerinin etkisini belirtmiştir.

ÇATOM faaliyetlerinin eğitimle beraber en yaygın olduğu alanların başında sağlık gelmektedir. Araştırmaya katılanlar, ÇATOM'ların sağlık alanındaki faaliyetleri sonucunda bölgelerinde nasıl bir değişimin yaşandığını çeşitli sorulara verdikleri yanıtlarla belirtmiştir. Katılımcıların %63,9'u sağlık alanında temel bilgilerinin arttığını; %64,7'si ev ekonomisi ve sağlıklı beslenme, %65,4'ü çocuk bakımı ve eğitimi ve %64,8'i doğurganlık ve aile

plânlanması alanında gelişimin sağlandığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, deneklerin %58'inin 0-6 yaş grubundaki çocuklarda, %40,7'sinin yetişkin bireylerde hastalık-ölüm seviyesinin azaldığı algısında olduğu tespit edilirken, %53,4'ünün ise kendisinin ve ailesinin sağlık koşullarında olumlu bir değişim olduğunu belirttiği gözlenmiştir. Bu sorulara alınan yanıtlar, bölgedeki bireylerin ÇATOM'ların sağlık alanındaki faaliyetlerinden oldukça memnun olduğunu ve aynı zamanda bu faaliyetlerin sonuçlarının başarılı olarak algılandığını göstermektedir.

Tablo 3. ÇATOM Projesinin Etkilerinin Değerlendirilmesi (%)

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsız - Eşit	Katılıyorum	Kesinlikle
ÇATOM programları sonucunda bulunduğum bölgede;					
Resmi nikâhlı olma oranı arttı	10.5	6.6	24.4	30.9	27.6
Okuma - yazma oranı yükseldi	5.9	4.7	24.7	35.9	28.8
Sağlık alanında temel bilgilerim arttı	5.4	5.4	25.3	39.2	24.7
Gelir elde etme olanakları yaratıldı	8.0	14.1	34.1	25.5	18.3
Ev ekonomisi ve sağlıklı beslenmeyle ilgili gelişim sağlandı	6.1	8.0	21.2	39.0	25.7
Çocuk bakımı ve eğitiminde gelişim sağlandı	4.6	5.5	24.5	36.2	29.2
Gelir getirici alanlarda beceriler geliştirildi	9.2	13.3	29.7	29.2	18.6
İnsanların kendini ifade etme güçleri arttı	10.2	15.8	27.7	26.2	20.1
Kadın ve genç kızlarda kendine güven duygusu güçlendi	10.7	11.0	25.4	31.2	21.7
Kamu hizmetlerine ulaşmak kolaylaştı	9.2	12.1	24.6	30.9	23.2
Doğurganlık ve aile planlamasında gelişme sağlandı	5.2	8.6	21.4	33.0	31.8
Bölgeden yapılan göç azaldı	13.9	19.9	35.9	18.3	12.0
Farklı kültürler arasındaki iletişim ağı güçlendi	8.1	14.2	34.0	28.0	15.7

270 GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE SOSYAL PROJELERİN ETKİSİ: ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZLERİ (ÇATOM) PROJESİ ÖRNEĞİ

Kadınların ekonomik ve sosyal süreçte yer alması arttı	10.1	15.0	28.1	27.6	19.2
0-6 yaş grubundaki çocuklarda hastalık-ölüm seviyesi azaldı	6.3	8.3	27.4	31.8	26.2
Yetişkin bireylerde hastalık-ölüm seviyesi azaldı	8.9	15.8	34.6	23.5	17.2
Aile yaşamında aileye ilişkin çeşitli konularda karar alma sürecinde kadınların rolü arttı	11.8	21.2	31.9	21.2	13.9
Kendimin ve ailemin sağlık koşullarında olumlu bir değişim oldu	6.4	13.3	26.9	33.5	19.9
Çevremdeki insanların bana olan saygısında olumlu bir değişiklik oldu	8.9	12.8	23.6	33.5	21.2
Kendime olan saygım arttı	6.3	9.2	26.1	33.4	25.0
Seçimlerde oy verme oranı arttı	7.5	17.2	35.9	24.1	15.3
Seçimlerde oy verirken kendim karar vermeye başladım, ailemin etkisi olmadı	15.0	19.0	36.6	18.5	10.9
Kendimi daha fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı hissettim	7.8	11.2	35.3	27.3	18.4
Devlete bağlılığım arttı	9.0	13.4	37.7	24.1	15.8

ÇATOM'ların gelir getirici alanlara yönelik faaliyetleri sorgulandığında, katılımcıların %47,8'inin gelir getirici alanlarda becerilerin geliştirildiğini, %43,8'inin ise gelir elde etme olanağının yaratıldığını düşündüğü anlaşılmaktadır.

ÇATOM Projesi ile kamu hizmetinin yeterince ulaşmadığı bölgelerde, bu eksiklik telafi edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda yapılan faaliyetler sonucunda katılımcıların %54,1'i kamu hizmetlerine ulaşmanın kolaylaştığını, %30,3'ü bölgeden yapılan göçün azaldığını, %45,8'i kendisini daha fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı hissettiğini, %39,9'u devlete bağlılığının arttığını, %39,4'ü seçimlerde oy verme oranının yükseldiğini ve %33,7'si ise farklı kültürler arasındaki iletişim ağının güçlendiğini ifade etmiştir.

Katılımcıların çoğunun kadın olduğu bu araştırmada, kadının ailede ve toplumdaki statüsünü artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunan ÇATOM'ların bu

Gelir getirici ve kadın istihdamını/girişimciliği destekleyici programlardan duyulan memnuniyet düzeyi ise diğer programlara göre daha düşüktür. Ancak genel olarak bakıldığında, ÇATOM'ların uyguladığı programlardan memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. ÇATOM Programlarından Duyulan Memnuniyet Düzeyi (%)

	Hiç memnun değilim	Memnun değilim	Kararsız-Eşir	Memnunum	Çok memnunum
Eğitim Programları	1.52	1.52	17.30	43.16	36.50
Sağlık Programları	1.23	8.99	15.57	40.04	34.17
Gelir Getirici ve Kadın İstihdamını/Girişimciliği Destekleyici Programlar	1.23	10.93	28.18	38.89	20.77
Okul Öncesi Eğitim Programları	3.55	4.24	19.60	38.20	34.41
Çocuk Okuma Odaları	2.89	6.09	19.78	34.59	36.65
Sosyal Destek Programları	4.64	7.33	21.41	32.51	34.11
Sosyal Sorumluluk Programları	1.86	4.66	22.11	38.82	32.55
Kültürel - Sosyal Etkinlikler	4.08	6.88	10.66	35.72	42.66

SONUÇ

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) 1995 yılından beri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyet göstermekte olan ve sayısı 35'e ulaşan bir sosyal organizasyon olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada ÇATOM etkinliklerine katılan ve faaliyetlerinden etkilenen kişilerden oluşan bir örneklem üzerine anket uygulanarak, ÇATOM'ların sosyo-ekonomik kalkınma hedefini ne ölçüde başardığı algı düzeyinde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına genel olarak bakıldığında, bölgenin sosyo-ekonomik kalkınma düzeyine hizmet etmeyi amaçlayan ÇATOM'lar, özellikle eğitim ve sağlık alanında yürüttükleri programlarla bölge insanının beğenisini kazanmıştır. ÇATOM'ların yürüttüğü programlar ile kadının aile ve toplumdaki statüsü zaman içinde olumlu yönde gelişme göstermiştir. Ancak eğitim ve sağlık alanında sağlanan gelişmelere göre, bu alanda görülen ilerlemeler düşük

seviyededir. Bölgede daha çok eğitim, sağlık ve kültürel alanda etkin çalışmaları olan ve çıktıları ile belli başarıların sağlandığı gözlenen ÇATOM'ların, gelir seviyesine yönelik çalışmaları ise diğer aktivitelerin etkilerine göre düşük düzeyde çıktı üretmektedir. Öte yandan ÇATOM faaliyetlerindeki malzeme eksikliği, zaman kısıtlılığı ve aktivite sayısı daha üst seviyelere çıkarılması arzulan hususlardır. ÇATOM projesi ile yeterince kamu hizmeti sunulamayan bölgelere, alternatif hizmetler götürülerek bu alanda toplumsal bir memnuniyet kazanılmıştır. Bu durum bölgede yaşayanların kendilerini daha fazla vatandaş hissetmelerine ve devlete olan bağlılıklarına katkıda bulunmuştur.

Projenin en önemli çıktısı ise, her ne kadar istenilen düzeyde olmasa bile kadın ve kadına yönelik alanlarda sağlanan gelişmelerdir. Resmi nikâhlı olma durumunun artış göstermesi, kadın ve çocuk sağlığı açısından bilgi düzeyinin artması, kadının toplumdaki yerine ve önemine yönelik bilincin yükselmesi ve farkındalığın oluşması, kadının sosyal ve ekonomik hayatta daha aktif bir role sahip olması ve bunun toplum tarafından kabul edilerek belli bir saygınlığa ulaşması, projenin önemli sonuçlarındandır. ÇATOM ve benzeri projelerin gerek bölgede gerekse ülkenin diğer bölgelerinde daha yaygın bir ortamda yürütülmesi ile bu olumlu sonuçların sürdürülebilir ve kalıcı olmasına imkân tanınacaktır.

KAYNAKÇA

- Chigona, W.; 2006, *Should communal computing facilities cohabit with public facilities?*, The Journal of Community Informatics, Special Issue: Telecentres, Vol.2, No.3, pp.1-10.
- Colle, R.; 2000, *Information and Communication Technology for Africa*, Africa Notes February 2000, pp.6-10.
- Fazlıoğlu, A.; 2002a, *Güneydoğu Anadolu Projesi'nde (GAP) Kadının Kalkınma Sürecine Entegrasyonunda Bir Model Arayışı : ÇATOM*, <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatörlugu/sosyal-projeler/makaleler/guneydogu-anadolu-projesi-nde-kadının-kalkınma-surecine-entegrasyonunda-bir-model-arayisi---catom>.
- Fazlıoğlu, A.; 2002b, *CATOM: A Model For Empowering Women in Southeastern Anatolia (Multi-Purpose Community Centers)* Kadın/Woman 2000, Journal for Women Studies, June 2002.
- Fazlıoğlu A., İ. Tuğrul; 2002, *The Role Of Youth Initiatives In Development Process In Less Developed Areas: The Case Of Mardin, Turkey*,

274 GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE SOSYAL PROJELERİN ETKİSİ:
ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZLERİ (ÇATOM) PROJESİ ÖRNEĞİ

<http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatordugu/sosyal-projeler/makaleler/the-role-of-youth-initiatives-in-development-process-in-less-developed-areas-the-case-of-mardin---turkey>.

GAP BKİ (T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı), 1993, *GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*, <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatordugu/sosyal-projeler/arastirma-projeleri/gap-bolgesi-toplumsal-degisime-egilimleri-arastirmasi>.

GAP BKİ (T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı), 1994a, *Kadının Statüsü Ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi Araştırması*, <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatordugu/sosyal-projeler/arastirma-projeleri/gap-bolgesi%E2%80%99nde-kadının-statusu-ve-kalkınma-surecine-entegre-edilmesi-arastirmasi>.

GAP BKİ (T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı), 1994b, *GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması*, <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatordugu/sosyal-projeler/arastirma-projeleri/gap-bolgesi-nufus-hareketleri-arastirmasi>.

GAP BKİ (T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı), *ÇATOM Faaliyet Raporları 2002-2009*, <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatordugu/sosyal-projeler/uygulamalar/cok-amacli-toplum-merkezleri/catom-faaliyetleri>.

GAP BKİ (T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı), 2009, *GAP Eylem Planı (2008-2012)*, <http://includes.gap.gov.tr/files/ek-dosyalar/gap-eylem-planı/gap-eylem-planı-izleme-raporu.pdf>.

GAP BKİ (T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı), 2011, <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatordugu/sosyal-projeler/uygulamalar/cok-amacli-toplum-merkezleri>.

Mahmood, K.; 2005, *Multi Purpose Community Telecenters for Rural Development in Pakistan*, The Electronic Library, Vol.23, No.2, pp.204-220.

Majola, P.L.; 2006, *A Model of Community Development and Gender Equity Through Access to Information Technology*, Journal for Community Communication and Information Impact, Vol.11, pp.137-153.

Republic of South Africa; 2006, *Multi Purpose Community Centres-MPCCs*, Business Plan Summary Document 2006 – 2014, GCIS.